

**ПЕРИОДИЗАЦИЈА И (РЕ)КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА
КЊИЖЕВНЕ ТРАДИЦИЈЕ:
„СЛУЧАЈ” ПРЕ(Д)РОМАНТИЗМА**

Татјана Јовићевић, *Књижевност изван памћења: лирска поезија „Доситејевој доба”*, Институт за књижевност и уметност, Београд 2021

Објављена као педесет и пета књига у едицији *Студије и расправе* Института за књижевност и уметност, научна монографија *Књижевност изван памћења: лирска поезија „Доситејевој доба”* Татјане Јовићевић састављена је из два композиционо и жанровски јасно одељена сегмента, насловљена „Први део” и „Други део”. Први сегмент монографије (именован као „Први део”) чини исцрпна студија „У просторима пре(д)романтизма”, која представља теоријско-методолошки и термилошки основ за разумевање проблемских тежишта целокупне монографије, док је други сегмент (именован као „Други део”) сачињен од научних радова/огледа посвећених разматрању сегмената засебних/индивидуалних поетика, односно (пре)испитивању статуса, уметничке вредности и одлика за тематику која је предмет проучавања карактеристичних делова песничког опуса Доситеја Обрадовића, Еустахије Арсић, Павла Соларића и Михаила Витковића.

Након обимом невелике, али инструктивне „Уводне речи”, у којој се дају обавештења о методи и циљевима спроведеног истраживања и у којој се токови развоја српске поезије у средњим фазама нове српске књижевности сагледавају као изазов (из херменеутичког, али и књижевноисторијског аспекта), док се опсег „живе књижевне традиције”, односно „живог поетског памћења” перципира као (за)датост коју је неопходно, помним књижевноисторијским истраживањем, ревидирати, у студији „У просторима пре(д)романтизма”, састављеној од поглавља „*Mapa mundi* и ’српски случај’”, „Ка крају века: све даље од и натраг ка ’песницима иза памћења’” и „А куда са свом том поезијом, у трагању за непамћеним”, ауторка детаљно предочава настанак и статус романтизма (као типолошке одреднице), како у немачкој, тако и у српској науци о књижевности, да

би као најизазovнију (за аксиолошко самеравање и књижевноисторијско ситуирање) издвојила поезију српског пре(д)романтизма. Упркос одређењу да се у монографији *Књижевности изван памћења* бави књижевним феноменом за који се везују и који одређују процеси потискивања, заборављања, умањења или непризнавања вредности и доследне маргинализације, Татјана Јовићевић, заправо, поставља питања која су како за књижевну критику и метакритику, тако, првенствено, за књижевну историју, кључна, фундаментална, (само)одређујућа, а то су, пре свега, питање периодизације (које се указује као посебно комплексно питање, поготово у раздобљу у којем стилскопоетичка својства различитих, неретко дивергентних књижевних праваца, постоје напоредо, како на нивоу појединачних опуса, тако, драматичније, на нивоу појединачних литерарних остварења) и питање канона (стратегија књижевног памћења и књижевног заборава, односно поступка издвајања доминантних, магистралних токова у српској књижевности и оних скрајнутих, потиснутих, неадекватно протумачених и недовољно прецизно контекстуализованих, оних којима је инерција у преузимању и примени књижевноисторијских класификација редуковала опсег, улогу, значај и вредност). Лирска поезија првих деценија XIX века и пре(д)романтизам парадигматичан су пример овакве књижевноисториографске редукације. Широко прихваћена, у српској науци о књижевности устаљена, теза о кашњењу, познијем јављању романтизма у српској књижевности у односу на друге европске књижевности, према увидима Татјане Јовићевић, последица је превиђања одлика српске лирике у првим трима деценијама XIX века. Тако, романтичарски импулси јављају се још у позном бароку (нпр. у Орфелиновом „Сјетованију младог наученог човека”), док у поезији Доситеја и његових савременика постају знатно уочљивији, релевантнији (конститутивни у процесу изградње стабилног поетичког обрасца) и заступљени на читавом низу планова – од тема и распложења, преко положаја и улоге лирског субјекта, до језика, стила и метрике. Како би одредила статус, опсег и одлике предромантичарских појава у српској књижевности, Татјана Јовићевић, у студији „У просторима пре(д)романтизма”, даје детаљан историјат дефинисања романтизма, како у немачкој теорији књижевности, историји књижевности и филозофији, тако и у српској историји књижевности, при чему ауторка пажњу поклања ставовима о романтизму представника старије, јенске романтичарске школе (браће Шлегел), млађе, хајделбершке школе (пре свега, Хердера), као и Гетеовом, Шилеровом и Хегеловом тумачењу романтизма, све до резултата истраживања проучавалаца попут Рене Велека („Појам романтизма у књижевној историји”), Артура Лавцоја (на чији рад се надовезује Рене Велек) и Исаје Берлина (*Корени романџизма*). Након предочавања сучељених виђења романтизма, пре свега, у немачкој књижевнонаучној, филозофској и есте-

тичкој мисли, Татјана Јовићевић, у уводном, првом сегменту монографије *Књижевности изван њамћења*, даје детаљан преглед статуса поезије пре(д)романтизма у историјама српске књижевности, почевши од *Историје српске књижевности* (1867) Стојана Новаковића, у којој је лирика која претходи романтизму вреднована из перспективе вуковске језичке политике, као предисторија и антиципација новог, романтичарског књижевног стваралаштва, преко Светислава Вуловића, који разликује „романтични” и „јуначко-народни” правац, као онај који односи превагу над класицистичким изразом и размером (при чему као представника романтичног правца Вуловић издваја Милована Видаковића, а као представника јуначко-народног правца Симу Милутиновића Сарајлију), све до Јована Скерлића и, како је то на неколико места у монографији наведено, коперниканског обрта који је Скерлић унео у процес описивања историјата нове српске књижевности, поступком одређивања романтизма као стилске формације (Татјана Јовићевић, међутим, не пропушта да издвоји и негативне аспекте Скерлићеве књижевноисторијске методе, будући да Скерлић начелно пориче генеричке везе романтизма са предромантичарском епохом, у складу са тим, почетак романтизма датира сувише касно – у позне четрдесете године XIX века, а обухват и поетичка исходишта епохе романтизма у значајној мери редукује). Након Скерлића, ауторка издваја проучаваоце као што су Миодраг Поповић, који у капиталном, тротомном *Романтизму* прави отклон од дотадашње, филолошке традиције тумачења предромантизма, Милорад Павић, који у *Рађању нове српске књижевности* широко приступа описивању предромантичарских феномена, са посебним акцентом на разграничењу симултаних класицистичких и предромантичарских опуса и књижевних дела, Јован Деретић, који у *Историји српске књижевности*, у засебном, обимном поглављу, насловљеном „Предромантизам” (са индикативним поднасловом „Књижевност Вуковог доба”) тумачи ову стилски и поетички хетерогену поезију, док је посебна пажња поклоњена ставовима Драгише Живковића и Душана Иванића о поезији српског предромантизма, издвајањем студија о сентиментализму и бидермајеру Драгише Живковића (у склопу његових *Европских оквира српске књижевности*), као релевантних изучавања која су умногоме допринела бољем упознавању поезије овог периода, односно упућивањем на геополитичку стратификацију српског предромантизма, на њено географско распрострањење – Душан Иванић, у монографији *Књижевности Српске Крајине* у проторомантичарски покрет убраја писце попут Соларића, Дошеновића, Мркаља и Боројевића, док у времену раног романтизма издваја, такође, два типа романтичарских опредељења – једно настало у оквирима европског проторомантичарског наслеђа (од русоистичке идиле до вертеризма) и друго, хердеровско певање на народну (представник прве оријентације био

би Спиридон Јовић, а друге Јоксим Новић Оточанин), док стваралаштво побројаних песника Душан Иванић, у монографији *Ка њези српске њезије*, тумачи у поглављу „Крајишки круг”. Дакле, статус термилошке одреднице, али и саме епохе предромантизма мењао се у историјама српске књижевности, а као значајну дистинкцију Татјана Јовићевић издваја разумевање предромантизма у аисторијском (у раним историјама књижевности), односно у типолошком значењу (у историји књижевности Јована Скерлића и историјама насталим по узору на Скерлићеву класификацију), а управо ово преиначење и промена одређења предромантизма, који су наступили са Јованом Скерлићем представља, по ауторкином мишљењу, прави коперникански обрт, с обзиром на то да овакво тумачење превазилази раван термилошке конвенције – тако ће као представници романтизма бити означени носиоци „народног правца”, док ће некадашњи представници „немачке сентименталне романтике” остати без књижевноисторијске одреднице. Поред измене књижевноисторијске методологије, услед које је промењен начин означавања сегмената књижевне прошлости, на маргинализацију поезије предромантизма утицали су и спољашњи фактори, везани за динамику књижевног живота и књижевно тржиште. Наиме, Татјана Јовићевић запажа да су романи у првим деценијама XIX века објављивани као засебна издања, монографске публикације, док је простор за публикавање поезије постојао у периодици, међутим, књижевна гласила нису била дугог века, брзо су се гасила, и све до појаве Давидовићевих *Новина српских*, била су ограничена на календаре и месецослове. Питање начина, места објављивања и питање дистрибуције умногоме су предодредили књижевноисторијску судбину предромантичарске поезије. Као агенсе реактуализације/реконцептуализације књижевне традиције, поред књижевноисториографских синтеза (од Стојана Новаковића до Душана Иванића), Татјана Јовићевић издвојила је антологије – *Анџолоџију сџарије српске лирике* Младена Лесковца, антологију *Српске њесникиње XIX века* Стевана Радовановића, *Анџолоџију српске њезије. Средње доба* Петра Милосављевића, *Анџолоџију њезије српској романтизму* Слободана Ракитића, као и укључивање појединачних репрезентативних литерарних остварења из предромантичког периода у антологије Зорана Мишића (*Анџолоџија српске њезије*, 1956) и Миодрага Павловића (*Анџолоџија српској њесницијива (XIII–XX век)*, 1964) – којима је на нов начин сагледана српска књижевна историја и у којима је одређеним остварењима поезије предромантизма призната уметничка вредност и „легитимитет” у сагледавању токова развоја српске књижевности. Најважније је, свакако, запажање Татјане Јовићевић о томе да је текст живе књижевне традиције, који је доспео до данашњих читалаца, заправо метатекст, један дијахронијски дискурзивни конструкт, у потпуности зависан од књижевноисторијске и књижевнокритичке

конфигурације литерарне прошлости, при чему је јасно да су фундаментална питања књижевне историографије – питање периодизације једне националне литературе и питање одређења књижевног канона – условљена не само аксиолошким параметрима него комплексном мрежом друштвених, културних, идеолошко-политичких и тржишних критеријума, актуелних како у тренутку настанка одређених књижевних дела, тако и у раздобљима њихове рецепције, те да склоп свих ових многоструких чинилаца предодређује процесе књижевног памћења, заорава, канонизације или маргинализације целокупне књижевне традиције или одређених њених периодизацијом издвојених одељака.

У другом сегменту монографије *Књижевности изван њамћења* Татјана Јовићевић бави се анализом песничког опуса аутора и ауторке у чијем стваралаштву се могу разлучити као поетички маркантни и релевантни елементи предромантичарске осећајности, слике света или формално-стилске карактеристике, које би биле иманентнопоетичко обележје овог типа стваралаштва. У раду „Новчићи у врту Доситејевих стихова” ауторка је протумачила онај сегмент поетског опуса Доситеја Обрадовића који доноси битно нову, другачију, измењену слику великог српског просветитеља и књижевника – наиме, значај књижевног дела Доситеја Обрадовића, али, пре свега, друштвена и културна улога овог прегаоца у српској националној историји, изградили су окошталу, окамењену представу о Доситеју, махом везану за његов јавни лик, високоморалне узусе и разгранати ангажман на пољу културноисторијског и националног рада, док поезија Доситеја Обрадовића, која је предмет анализе Татјане Јовићевић, омогућује да се раскрију сегменти свакодневног живота човека XVIII века, да се назру елементи Доситејевог приватног лика, везаног за релаксиранију конверзацију и салонско-галантни манир опхођења, где као репрезентативни пример оваквог песништва ауторка издваја четири дистиха настала након представљања *Ејџике* у кући Софије Теодоровић. Скрајнуте сфере осећајности и потиснути тематско-мотивски комплекси карактеристични су не само за галантну, игриву, салонску поезију, него и за родољубиву лирику Доситеја Обрадовића – подстакнута усхићењем, родољубивим заносом, радошћу због краткотрајног изгона Турака из Београда током аустријско-турског рата, „Песна о избављенију Србије”, упркос томе што по инвокацији муза, митолошком инструментарију и систему тропа подсећа на класицистичку поезију, захваљујући силабичком стиху, рими и повишеном емотивном тону, ова песма може да се уврсти у зачетке предромантизма у српској књижевности. Такође, „Плач за два петака” и „Песна о два петака” (обе из 1792. године), шаливо-игривом поетичком концепцијом (у којој су предмет игре и елементи националног мита, јунаци народне поезије, жанровски обрасци итд.) наговештава одлике долазеће стилске формације пре(д)романтизма,

посебно на нивоу нове осећајности, новог (аутоиронијом обележеног) статуса лирског субјекта и новог поимања књижевног жанра и књижевних конвенција. У огледу „Ум и осећајност: ка поезији Еустахије Арсић” Татјана Јовићевић тумачи песме које је Арсићева укључила у *Совейт майтерниј ѿредрајој обојејо йола јуностии сербској и валахијској* (1814). Упркос томе што су анализирани песме носиле несумњив печат поетичких и идеолошких узуса епохе у којој су настале (епохе просвећености; са низом устаљених жанровских, формалних, тематских и реторичких образаца које је Арсићева успешно савладала и применила), овај пионирски женски глас у српској књижевности (у питању је прва списатељица која је штампала своја дела) карактеристичан је по томе што прави благи, али незанемарљив отклон од поетике просвећености и комплекса просветитељских тема (издвајање значаја знања и културе у процесу индивидуалног, егзистенцијалног, као и националног самодефинисања), тиме што укида самодовољност знања и ума, претпостављајући им „богопознаније”, које доводи до испуњености и атараксије. Увиђање удела бојје воље у природним процесима и космичком поретку Еустахију Арсић приближава српском романтизму и трансценденталности, као експлицитном или имплицитном, али свакако темељном поетичком својству романтизма, читаном у стилскоформацијском кључу, док се препорукама упућеним „возљубљеној јуности” о досезању „благе жизни” (мирног, идиличног, бесконфликтног живота) у поезији Еустахије Арсић могу препознати стилске и тематске везе са сентиментализмом, тако да се, у религиозној и идиличној компоненти песништва Еустахије Арсић уочавају одлике предромантичарског поетичког модела. У огледу „Љубавно песништво Павла Соларића (Прилог жанровском проучавању историје српске књижевности)” Татјана Јовићевић подухватила се превредновања делова опуса овог „најмилијег Доситејевог ученика”, препознавши у Соларићевој поезији давање значаја инспирацији у процесу уметничког стварања, те нов третман лирског исказа и специфичан статус емоционалности, који упућују на сродност поезије Павла Соларића са поезијом предромантизма и романтизма. Доживљај љубави (у песми „Младен и Милоје”) као феномена који омогућава надвладавање коначности властитог бића и растакање субјекта у бескрај и свевременост, више него очигледним чини тематско-мотивске аналогije поезије Павла Соларића и поезије романтизма. Идиле и еклоге, као жанровски еквиваленти јачања чувствителног плана у Соларићевој поезији, довели су до формирања једног од најранијих сентименталистичких комплекса, што говори у прилог потреби за упознавањем са овим скрајнутим сегментом српске песничке традиције, у циљу што бољег и прецизнијег, суптилнијег и потпунијег разумевања токова развоја српске поезије у раном XIX веку. У огледу „Тема љубави и стратегија идиле у поезији Михаила Вит-

ковића”, поред драгоценih података о публикацијама у којима су Витковићеве песме објављене и разматрања питања датирања и одређења укупног обима Витковићевог песничког опуса, пружено је ново тумачење песничких првенаца овог аутора, уз нијансирано издвајање мотива, позиције лирског субјекта, песничких слика и језика, којима се ове песме указују као нуклеус Витковићеве будуће љубавне поезије, али, уједно, и антиципација модела песничког израза и песничке тематике долазеће, романтичарске поезије. Изузетно је занимљиво и херменеутички плодотворно тумачење песме „На путошћу Софије моје”, коју Татјана Јовићевић повезује са типом љубавне лирике какав ће неговати представници романтизма, посебно Јован Јовановић Змај. Мотив поветарца и уздисања / тужног јецања, из поменутих Витковићеве песме, може се повезати како са мотивом зефира/поветарца, тако, још више, са уздисајем, као мотивском доминантом љубавне поезије српског романтизма. У овом контексту посебно су интересантне аналогije (у систему тема и топоса) са XI „Ђулићем” Јована Јовановића Змаја, у којем уздисај поприма метапоетичке димензије (уздисај се код Змаја јавља, врло фреквентно, у љубавној поезији, али и у политичко-сатиричној поезији, нпр. у песми „Хај, хај. Један мали уздисај (Преведен са озбиљног на стармалски)”), али и са Костићевим запажањем, из монографије *О Јовану Јовановићу Змају (Змајови), његову њевању, мишљењу и њисању, и његову добу* (1902), о метаморфози или управо метемпсихози уздисаја, у Змајевом песничтву (*Ђулићи*, „Тајна љубав”), где Костић, изругивањем и инвективама, успешно пародира мотивску доминанту властите епохе, али имајући у виду да се поступку пародирања могу подвргнути искључиво препознатљива стилска обележја епохе и њени магистрални поетички маркери, тумачење љубавне поезије Михаила Витковића у монографији Татјане Јовићевић значајно је за разумевање стваралаштва овог аутора као претече поезије српског романтизма, који је, као такав, непрепознат и неоправдано превиђен.

Попут песме „Љубезно певање” (објављене 1826. године) Михаила Витковића, у којој се у љубави препознаје достојна песничка тема, монографија *Књижевности изван њамћења: лирска поезија „Досићејевој доба”* Татјане Јовићевић, у расветљавању књижевних праваца, појава, феномена (стилских формација и појединачних поетика) који су потиснути из културног сећања и који не фигурирају као агенси генезе националне књижевности изнашла је достојно подручје књижевноисторијског проучавања, доприневши незанемарљивом употпуњавању периодизацијске схеме и стилскопоетичке слике српске књижевности прве три деценије XIX века. Препознавши у живој књижевној традицији (као и у свему што је из ње изостало) метатекст, обликован деловањем књижевне историје и књижевне критике, Татјана Јовићевић подстакла је читатеље

и читатељке („возљубљене дштери рода нашего”, како их је именовала Еустахија Арсић) на размишљање о увек актуелним питањима критеријума избора, начина вредновања књижевних дела, систематизације и периодизације литерарног наслеђа, односно о механизмима књижевног и културног памћења и заорава, који ни у књижевној историографији (као ни у другим областима људског духа) нису одређени искључиво вредносним критеријумима.

Др Милица В. ЂУКОВИЋ

Научни сарадник
Институт за књижевност и уметност
Београд
tiskicvet38@gmail.com

ПОЕТСКА КОСТРЕТ

Слободан Костић, *Изабране ѿсеме*, приредио: Драгиша Бојовић, Панорама–Јединство, Приштина – Косовска Митровица 2020

Слободан Костић (1952–2012), савремени српски песник са Косова и Метохије, грађењем своје поетике отворио је врата српског песништва за византијску духовност или просторе покајништва. У старом хришћанству познато је ношење покорног појаса од кострети, козје или камиље длаке, у знак снисходљивога опхођења према Богу. Ови појасеви ношени су директно до коже, аскетски, са циљем да кострет неуморно и перманентно опомиње човека на његову земаљску трулежност и пружену шансу за небеску вечност. У том смислу, на човеку је да бира, а на Богу да одлучује. Песник је, како је сам навео у свом *Свети́лојису* снагу за творење песама црпео из „дубине неба” и „тишине поља”, чиме је свом делу удахнуо небеску ширину и земаљску кострет.

Костић се оденуо у кострет песништва следећим песничким књигама: *Обрачун с анђелом* (1974), *Меѿак на ѿслужавнику* (1977), *Чишање маје* (1983), *Жилишће* (1987), *Покајничке ѿсеме* (2000) и *Изабране ѿсеме* (1993, 2006, 2020 – постхумно издање). Осим наведених поетских дела, песник се обрео у прози и есејистици.

Стваралаштво Слободана Костића и данас живи у јужној покрајини Републике Србије. У песникову част Удружење поштовалаца књижевног и духовног рада проф. др Слободана Костића и Дом културе „Грачаница” организују манифестацију „Дани Слободана Костића” у Речану и Грачаници. Костићева фамилија, колеге, пријатељи и студенти у његовој родној кући одржавају пригодне књижевне и уметничке програме и сваке године изнова подсећају јавност на важност песниковог несебичног